

MANTIKÇI POZİTİVİSTLER- RUDOLF CARNAP*

Veysel Sönmez

Viyana çevresinin resmi önderi olan Moritz Schlick Viyana'ya 1920'lerin başında gelmiş ve çevreyi oluşturmuştur. Üyelerinin çoğu fizikçi olarak yetişmiş ve başlıca fizik felsefesiyle ilgilenmişlerdir. Rudolf Carnap, Ernst Mach, Neurath, Gödel, F. Waisman, H. Feigl, F. Kaufmann, Wittgenstein gibi matematik ve bilim formasyonu almış mantıkçi düşünürler ve toplum bilimciler çevrenin belli başlı temsilcilerindedir.

Viyana çevresinin üzerinde durduğu en önemli konu "anlam problemini" çeşitli yönlerden incelemek olmuştur. Metafiziksel-spekülatif ifadeler anlamsız olduklarında bunlar felsefe ve bilimden temizlenmeli ve bilimsel olarak savunulabilen ifadeler son derece kesin ve eksiksiz olarak tanımlanmalıdır. Metafiziğe karşı olmak, bilim ve sağduyu dünyasının duyularımızın bize gösterdiği dünyanın ötesinde, bir dünya olabileceği yolunda herhangi bir nesneyi kabul etmemek demektir.

Pozitivizmde, metafiziksel ifadeler yasaktır. Anlamsız oldukları içinde yasaktırlar, işe yaramazlar. Bilimin amacı, bilinmeyen alanı daraltmak, anlaşılmayan ve çözülemeyen durumlara açıklık getirmek, onları bilinir kılmaktır. Böylece bilim genişleyecek ve metafiziğin alanını darlatacaktır ve sonuçta, metafizik diye bir şey kalmayacaktır. Tabii ki burada felsefenin rolü, ifadelerin ve durumların anlamlarını açıklamak ve tanımlamak olacaktır (Schlick, 1930).

Ayrıca pozitivistler, Wittgenstein'in "cümle gerçeğin bir modelidir" önermesini temel almışlardır. Biçimsel bir önerme (mantık ve matematiğin içinde bir önerme) sınamamazsa saçmadır. Her şey doğrulanabilirlik ilkesine bağlıdır. Yani bir önermenin anlamı, onun doğrulanması yöntemine bağlıdır. Bu görüşe göre ortaya iki sonuç çıkmıştır. Birincisi, deney ve gözlemlerle-duygusal gözlemlerle-doğrulanamayan her şey anlamsızdır. İkincisi, bir önermenin anlamı, onun neyi doğrulayacağını söylemekle yani betimlemekle sağlanır. Bir başka deyişle bir önermeyi neyin doğrulayacağını ya da nasıl doğrulanacağını söylemek ve betimlemek, onu anlamlı hale getirmektir. Felsefenin görevi de budur; çünkü felsefe bir aydınlatma eylemidir. Buna göre felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Felsefe bir doğru ya da yanlış önermeler bütününden oluşmamaktadır. Felsefe bir aydınlatma ve çözümlenme, bazı durumlarda da anlamsızlığı ortaya koyma etkinliğidir.

Pozitivistler, mantık ve matematik önermelerin, Wittgenstein'in önsöz (totooloji) dediği şeyler olduğunu kabul etmektedirler. Mantık ve matematik önermeler totooloji olarak yorumlanmıştır. "bütün bekarlar evlenmemiş erkekler" ya da "bütün bira-derler erkektir." Böylece bütün mantık ve matema-

tik analitik olarak, yani zaten söylenmiş bir şeyin içeriği'nin açılması diye kabul edilmiştir.

Bütün anlamlı önermeler iki türdür. "Dünya ile ilgili deneysel, yani sentetik önermelerdir." Anlamlı olmaları için doğrulanabilir olmaları gereklidir. Diğer matematik ve mantıktaki türdür. Bunlar yalnızca kendinden söz eden analitik önermelerdir. Gerçek bilgi ancak deneysel olabilir. Bunlar doğrudan ve dolaylı olarak doğrulanabilir. Tüme varımla doğrulama işi sağlanabilir. Bilim aynı zamanda rasyonel bir etkinliktir.

Carnap fizikalizmi en önemli görüş olarak kabul etmiştir. O, disiplinleri; insan zihninin işleyişini veren apriori disiplinler; ve sentetik önermelere dayanan deneysel disiplinler olarak ikiye ayırmıştır. Bu bilimlerin yardımı ile bilgide açıklık, tutarlılık, sistemlilik sağlanmaktadır. Ama apriori disiplinler (metamatik ve mantık) kendi başlarına bilgi verici değildirler.

Bilgiyi ancak deneysel bilimler verir. Deneysel bilimler (asıl bilimler), fizikalizme göre, her gerçek bilim önermesi, zaman-uzay koordinatları ile belirlenen bir bağlantıyı bildirir. Zaman ve uzay koordinatları ile belirlenene dayanmayan, ya da indirgenemeyen bir önerme, önerme değildir ve gerçek üstüne hiç bir şey söylemez. Fizikalizm her bilimsel disiplinin kendi sınırları içinde kendine özgü teknik ile kurulacağını kabul etmektedir.

Oysa Carnap "tekbir bilim" ilkesine yönelmiştir. Carnap, bilimin tüm dallarının konusunun aynı şey olduğunu savunmuştur. "amacımız tek bir bilimin yani insanlığın edinebileceği tüm bilgileri, fizik ve psikoloji, tabiat bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı bilimlere ayırmaksızın içinde toplanan bir bilimin oluşturulmasıdır. Bu amaca ulaşmanın yolu "mantıksal çözümlenme yöntemidir."

Bir önermenin doğru olup olmadığını gözlem ve deneyle tespit edilebilen önermelere ampirik (aposteriori), mantık ve dil kurallarına dayanarak tespit edilenlere ise analitik (apriori) önermeler denilir. Her anlamda önerme, ampirik (deneysel) ve analitiktir. Anlamlı önermeler doğrulanabilir, doğrulanabilir önermeler ise ampirik ve analitiktir.

Doğru bilgi, üç gerekli ve yeterli koşulu sağlarken gerçekleşir. Bunlar: 1. doğruluk koşulu (öznenin P gibi bir önermeyi bilebilmesi için P'nin doğru olması), 2. İnanma koşulu (öznenin P'ye inanması), 3. İnançın haklı çıkarılması koşulu (öznenin bu inanç haklı çıkarılması, yani öznenin bu içselleştirmesi gerekir. Bunlar Gettier tarafından eleştirilince dördüncü olarak haklılandırılmış doğru inanç koşulu da eklenmiştir. Buda eleştirilmiştir. Bu

* Bu yazı Prof. Dr. Veysel Sönmez'in 2008 yılında Anı Yayıncılık tarafından basımı yapılan Bilim Felsefesi kitabından yazarın izni ile alınmıştır.

konu halen tartışılmaktadır. Tüm matematiksel önermeler analitiktir. Gerçekten matematiksel önermeler anlamlı olmakla birlikte ampirik (deneysel) değildirler, analitiktirler. Yani konuları bizim dışımızda değildirler. Zihnimizin ürünüdürler. Tüm metafizik önermeler anlamsızdır. Çünkü metafizik önermeler doğrulanabilir değildir.

Carnap'a göre sembolik mantık doğru ya da yanlış bilgi vermez. O, bilime ait metinleri anlamak için çözümleyici (analitik) bir gerçektir. Onunla gözlem ve deneyden gelen bilgiler (önermeler) çözümlenir, aralarındaki ilişkilerin anlamları açıklığa kavuşturulur.

Doğrulamanın nasıl yapılabileceğini göstermek amacıyla dili sentaks açısından ele alır. Dilin sentaksı ona göre "dildeki bütün ifadelerin (kelimelerin, cümlelerin) arasındaki ilişkileri düzenler. İki tür doğrulama vardır: 1. Doğrudan, 2. Dolaylı.

1. Doğrudan Doğrulama: örneğin, "şu anda mavi bir zemin üzerinde kırmızı bir kare görüyorum" şeklindeki önermeler anılan nesnenin belirtilen yerde bulunduğu gözlenmesi ile doğrulanır.
2. Dolaylı Doğrulama: örneğin, "bu telden akım vardır." şeklindeki önermeler, araç-gereç kullanılarak (lamba, amper metre vb.) doğrulanır.

Bir önerme, diğer bir önermeye sentaks (cümle yapısını inceleyen dil bilgisi) kuralları aracılığıyla indirgenir. Bu yüzden "doğrudan verilmeyenleri" taşıyan yine fiziksel dil olur. Başka bir deyişle fiziksel dile karşılık gelmeyen önermelerde yine fiziksel dil ile indirgenirler.

Carnap, her çeşit kavramın fiziksel dile indirgenebileceğini vurgular. Buna rağmen, doğrulanmanın tam olmayacağını düşünür; çünkü indirgenmek istenen kavramın anlamı, fiziksel dil aracılığıyla sınırlı olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda doğrulanmanın mutlak (tam) olmadığı düşüncesindedir.

Bilim rasyonel bir etkinlik olarak tümevarımı kullanır. Tek tek olguların tüme varım yoluyla genelleme yapılarak, bilimsel kuram ortaya çıkartılabilir. Tümevarımın kalkış noktası olgulardır; yani tek tek deneylerimizdir. Deney ve gözlemden gelmeyen önermeler bilimsel değildir. Bilim bir üründür. Biriktir, doğrulayıcıdır. Ucu açıktır. Akla, deney ve gözleme, olgulara dayanır. Tek bir yönetimi vardır. Tümevarımsal bir etkinliktir. Bilim, bilim içindir.

Carnap, dili semantik (dilde işaretler ve işaret edilen şeyler arasındaki ilişkiyi konu alan disiplin) açısından ele alarak derinleştirmiştir. Yine tam bir doğrulanmanın imkansızlığı sonucuna varmıştır.

Ancak kısmı bir doğrulama vardır. Bunun anlamı ise pekiştirmedir. Çünkü bir önermenin anlamı, dil ile dil dışı nesnel arasındaki tutarlılık açısından dilin sınırları içinde açıklanabilir. Tam bir doğrulama olamaz, çünkü nesnel dikkatli bir biçimde incelenirse, deneylemenin getirdiğinin bir doğrulamadan (verification) çok giderek artan bir onaylama (affirmation), bir olumlama (confirmation) olduğu görülebilir. Buda bir derece işidir.(Carnap, 1966; Carnap, 1967; Bozkurt, 1998:195-215).

Bazı pozitivistler ise kesin bir doğrulama olduğunu savunurlar. Pozitivistlere göre önce olgu, sonra kuram gelir. Neden-sonuç ilişkisi zorunlu ve değişmezdir. Her olgunun bir nedeni vardır.

Carnap, Schick, Neurath ve genç Wittgenstein'in içinde bulunduğu Viyana Çevresi'ne bilimsel araştırma: "1. Gözlem ve deney, 2. Tümevarımsal bir genelleme, 3. Hipotez, 4. Hipotezi doğrulama çalışması, 5. Doğrulama, doğrulamama, 6. Bilgi" basamaklarından oluşur.

Mantıkçı pozitivistlere göre bilimde hypotetica-deductive denen tek bir yöntem vardır. Bu yöntem dört temel ilkeye dayanır.

1. Gözlemler Kuramdan bağımsızdır.
2. Açıklama ve öndeyi, ikisi de olmalıdır.
3. Bilimsel yöntem, bütün bilimlerde tektir ve aynıdır.
4. Önermelerin ve kuramların doğrulanması ve ispatının gözlem ve deney yoluyla yapılması gerekmektedir.

Analitik felsefe dil analizi ve eleştirisi yoluyla felsefi problemleri doğrularken, anlamsız ya da anlamdan yoksun olanlara "sözde problem" der ve bu problemleri felsefenin dışında bırakır. Önermenin anlamlı olması deneylerle, doğrulanabilir olduğunu; anlamsız ise doğrulanamayan bir önerme olduğunu gösterir. Bilim felsefesinde yaklaşık 1940 yıllara kadar geçerli olan bilim imajına klasik görüş denmektedir. Pozitivizmin dayandığı başlıca temeller kısaca şöyle belirtilebilir:

Bilim, insan bilincinden bağımsız gerçeklikler hakkında araştırma yapma etkinliğidir. Yöntemi tümevarımdır. Onda tek tek olgulardan bütüne gidilir.

Bütün bilimler, bir biri ile bağlantılıdır. Bir birlerinden nedenli farklı görünürlerse görünsünler temelde birleşirler. Örneğin, sosyoloji psikolojiye, psikoloji biyolojiye, biyoloji fiziğe indirgenebilir.

Bilim, birikimsel bir süreç izler. Bu süreçte yanlış bilgi terk edilir. Doğru bilgi ise hem geçmişten yararlanmayı hem de şimdiki bilgiye bağlanarak bilimin gelişmesini sağlar.

Bilim yardımı ile daha önce bilinenler kesinleşir, bilinmeyenler bilinir duruma getirilir. Bazı şeyler bilinmiyorsa bunun nedeni bilimde yeterince ilerleme sağlayamamaktır. Bilimin gelecekte tüm bilinmeyenleri açıklayabileceğine inanılır.

* Bu yazı Prof. Dr. Veysel Sönmez'in 2008 yılında Anı Yayıncılık tarafından basımı yapılan Bilim Felsefesi kitabından yazarın izni ile alınmıştır.

Bilimsel bilgi olgusal, mantıksal, genelleyici, nesnel ve eleştirelidir. Fizik en üst bilimdir. Diğer bilimler kendine fiziğe uydurmalıdır, aksi halde incelenemezler, bilim objektiftir, subjektiflik getiren her şeyden arınmıştır, değerler bilimin alanına giremezler, bilim yaşananlarının/durumların tümünü değil ancak bir kısmını kanıtlamaya çalışır, kanıtlamaya çalıştığı bu “bir kısım” da indirgenerek, izole edilerek basitleştirilerek incelenir, bilimin tek yöntemi vardır, o da gözlem ve deney yapmaktır. Bilim; tanımlar, açıklar, yordar, kontrol eder, çözümü getirir.